

بررسی تطبیقی استثناء استفاده آموزشی در حقوق مالکیت ادبی و هنری

زهرا شاکری*

میثم اسماعیلی بیدکی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۲۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۷/۲۰

چکیده

استثناء استفاده آموزشی در حقوق مالکیت ادبی و هنری به عنوان یکی از موضوعات مهم در کنوانسیون برن به قانونگذاران ملی پیشنهاد شده است و کشورهای مختلف می‌توانند با توجه به وضعیت داخلی و بومی خود آن را در قوانین داخلی پیش‌بینی نمایند. این استثناء تلاش می‌کند بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری را به منظور اهداف آموزشی تجویز کند، هرچند با پیشرفت‌های حاصل شده در حوزه فناوری و همچنین توافقات خصوصی، استثناء مذکور به چالش کشیده شده است اما قانونگذاران، می‌توانند با سیاست‌گذاری‌های خود در این حوزه، به رشد علمی و فرهنگی کمک و در مسیر توسعه گام بردارند و به نحوی میان صاحبان حقوق و نفع عمومی جامعه تعادل ایجاد نمایند. این مقاله تلاش می‌کند با روش تحلیلی-توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای با مطالعه کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین ملی، ابتدا به مفهومی از استفاده آموزشی دست یابد. سپس به میزان توفیق این مقررات در حصول به اهداف مدنظر قانونگذار می‌پردازد و در نهایت به این نتیجه رسیده است که مفهوم استفاده آموزشی با توجه به نحوه قانونگذاری هر کشور متفاوت می‌باشد ولی می‌بایست در چهارچوب آزمون سه گام تفسیر شود. هرچند که اعمال تدابیر فنی و حقوقی توسط صاحبان حق، عملاً این استثناء را تا حدی تعدیل می‌نماید ولی قانونگذار می‌تواند با اتخاذ راهکارهایی از جمله بلااثر نمودن توافق برخلاف این استثناء یا پیش‌بینی پرداخت مابه‌ازاء مناسب از این امر جلوگیری نماید.

کلیدواژه‌ها: آزمون سه گام، استفاده منصفانه، استثناء، استفاده آموزشی، حقوق مالکیت ادبی و هنری، مؤلف و هنرمند.

مقدمه

یکی از اهداف حمایت از حقوق مالکان آثار ادبی و هنری این است که از طریق اعطای حقوق انحصاری به آنان، انگیزه تولید علم و این گونه آثار مضاعف گردد و به تبع آن جامعه نیز از این تولید استفاده نماید. کشورهای مختلف در نحوه و مصادیق حمایت، قوانین کم و بیش متفاوت را تدوین نموده‌اند و در حال حاضر بسیاری از کشورها به کنوانسیون‌های بین‌المللی در این زمینه نیز پیوسته‌اند.

اگر چه به طور طبیعی اعطای حقوق به صاحبان آثار ادبی و هنری با انحصار پدیدآورنده در تقارن است. اما در زمان وضع قانون، توجه به منافع عمومی جامعه نیز از نظر دور نبوده است. چنان که در بسیاری از قوانین کشورها در کنار وضع قوانینی جهت حمایت از صاحب اثر، جامعه نیز از امتیازاتی مانند استفاده آموزشی برخوردار بوده است و افراد جامعه می‌توانند بدون اجازه پدیدآورنده یا مالک یا صاحب حق از آن با رعایت شرایط مقرر در قوانین هر کشور استفاده نمایند. در کنوانسیون برن به عنوان قانون مادر در زمینه حقوق مالکیت ادبی و هنری نیز در این خصوص مقرراتی وضع گردیده و کشورها قادر هستند با توجه به شرایط ذکر شده در این کنوانسیون مقرراتی را به نفع عموم مردم و جامعه تدوین نمایند.

این قوانین در قالب استثنائات^۱ وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری مطالعه می‌شوند. یکی از این استثنائات که موضوع بحث ما می‌باشد، استفاده آموزشی است که در آن، جامعه می‌تواند با اهداف آموزشی و بدون اخذ رضایت مالک یا ذی‌حق، اثر متعلق به او را نسخه برداری کند یا احياناً به نمایش درآورد یا پخش رادیو و تلویزیونی نماید. واژه آموزش در فرهنگ معین به معنی عمل آموختن، یاد دادن و عمل تعلیم، تربیت و پرورش آمده است (معین، ۱۳۸۲: ۶۸) و استفاده نیز به مفهوم فایده گرفتن، فایده خواستن و بهره جویی کردن می‌باشد (همان: ۲۰۳)؛ بنابراین معنوی لغوی استفاده آموزشی بهره‌جویی کردن جهت آموختن و یاد دادن می‌باشد.

افزون بر این گفتنی است، آموزش را به مجموعه‌ای از فعالیت‌های هدفمند که به منظور ایجاد یادگیری انجام می‌گیرد، تعریف کرده‌اند. هدف اصلی آموزش، ارتقای دانش، اطلاعات و مهارت‌های افراد است. به این اعتبار، آموزش در یک زمان، فرایندی است مستمر، که مقصد نهایی آن بالا بردن توانایی‌ها، لیاقت‌ها و اطلاعات افراد برای انجام وظایف محوله و رشد شخصی وی می‌باشد و جهت‌های اصلی آموزش عبارت است از: هدفمند بودن، عمدی بودن، اثربخش بودن، متناسب با نیاز بودن (سمعی زرقندی، ۱۳۹۰: ۳۱)؛ بنابراین، به نظر می‌رسد، استفاده‌ای که به منظور ایجاد یادگیری انجام می‌شود، آموزشی می‌باشد.

استثنای مذکور در زمره استثنائات معدودی است که در نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری ایران مقرر شده است چنان که ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ تصریح می‌نماید: «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند، می‌توانند مطابق آئین‌نامه‌ای که به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید، از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکس برداری یا طرق مشابه آن، به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه برداری کنند» آنچه که از اهمیت برخوردار می‌باشد آن است که این استفاده چگونه استفاده‌ای است؟ آیا کمیت و کیفیت خاصی دارد؟ و چه معیارهایی برای احراز جواز آن وجود دارد؟ به طور کلی تعیین مفهوم و معیار استفاده آموزشی در قوانین کشورها و رویه قضایی از اهمیت زیادی برخوردار است تا با شناخت، تجزیه و تحلیل آن بتوان مصادیق مجازی را که در قلمروی نقض حق نیست شناسایی کرد و در نهایت به انتخاب موردی که بیشتر با وضعیت داخلی کشور ما تطابق دارد دست زد. ضمن اینکه، غرض از وضع استفاده آموزشی کمک به جریان علمی و آموزشی جامعه است، یکی از اهدافی که از همان ابتدا حقوق مالکیت ادبی و هنری برای آن طراحی شده است. اما با توجه به اینکه این استثناء، در قوانین کشورهای مختلف به صورت امری تدوین نشده است، در مواردی که شرط قراردادی بر خلاف آن وجود داشته باشد، به این هدف کمک نخواهد کرد. در خصوص استثنائات حمایت از مالکیت ادبی و هنری رساله دوره دکتری محدودیت‌ها و استثنائات حقوق مالکیت ادبی و هنری^۲ قابل اشاره است که در آن مفهوم و مبانی محدودیت‌ها و استثنائات، بررسی شده است. ضمن اینکه مقالات «استفاده منصفانه از آثار ادبی و هنری؛ حقی برای جامعه؟!» (شاکری، ۱۳۹۲: ۲۰۷) و «سه گام؛ آزمونی قراروی مصرف‌کنندگان آثار ادبی و هنری» (همان، ۱۳۹۲: ۲۰۹)؛ نیز به بررسی و تبیین دو معیار مهم آزمون سه‌گام^۳ و استفاده منصفانه^۴ پرداخته است که هیچ کدام به صورت خاص به استثناء استفاده آموزشی نپرداخته است. از این رو ضروری است در

۲. رساله یاد شده توسط دکتر زهرا شاکری به سال ۱۳۹۱ در دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر سعید حبیبی دفاع شده است.

۳. تست اساسی برای تعیین اینکه آیا یک استثناء یا محدودیت طبق معیارهای بین‌المللی کپی‌رایت یا حقوق مرتبط مجاز است یا خیر. این تست سه عنصر (گام) را در بر می‌گیرد و به موجب آن یک استثناء باید داری شرایط زیر باشد: ۱- فقط شامل برخی موارد خاص باشد. ۲- نباید با بهره‌برداری عادی آثار یا موضوع تحت حمایت، تعارض داشته باشد. ۳- نباید به طور غیر معقول به منافع مشروع مالکین حقوق لطمه بزند (میرحسینی، ۱۳۸۵: ۲۱۹).

۴. در قانون کپی‌رایت تعدادی از کشورها، استفاده منصفانه، علاوه بر استثنای خاص، یک استثناء کلی بر کپی‌رایت محسوب می‌شود. که باید با مؤلفه‌های زیر تعیین کرد: ۱- هدف و ویژگی استفاده، مبنی بر اینکه آیا چنین استفاده‌ای خصیصه انتفاعی دارد یا به مقاصد آموزشی و غیرانتفاعی صورت گرفته است ۲- ماهیت اثر مورد حمایت ۳- میزان و اندازه استفاده در تطبیق با کل اثر مورد حمایت ۴- تاثیر استفاده بر ارزش اثر مورد حمایت و میزان فروش احتمالی آن در آینده (میرحسینی، ۱۳۸۵: ۱۲۴).

است اما دانشمندان برجسته حوزه کپی رایت معتقدند که آموزش در همه سطوح (مؤسسات آموزشی و دانشگاهی، مدارس دولتی و خصوصی) منظور است (Ricketson & Ginsburg, 2006: 13-45) و آموزش خارج از این نهادها برای مثال آموزش کلی برای مردم نیز مشمول اصطلاح آموزشی است. از این رو بایستی برای جلوگیری از تشتت آراء، حدود و ثغور آن تبیین گردد (Ricketson & Ginsburg, 2006: 13-36).

علاوه بر این، امروزه بسیاری از کلاس‌های درسی در فضای مجازی تشکیل می‌گردد و هیچ ارتباط چهره به چهره‌ای میان مدرس و دانشجو وجود ندارد و آنچه که اهمیت دارد آن است که هیچ دلیلی وجود ندارد که اصطلاح آموزشی در این ماده از دستاوردهای جدید فارغ باشد. البته از آنجا که در فضای کنوانسیون برن، آموزش مجازی وجود نداشته ممکن است بتوانیم چنین قلمرویی را تصور کنیم و برای شمول استفاده اخیر باید به دنبال قوانین به روز دیگری باشیم. افزون بر این، استفاده آموزشی در این ماده شامل نسخه برداری، پخش رادیویی و ضبط صوتی یا تصویری می‌شود، اما از ارائه معیار کمی در خصوص تعداد نسخه‌ها خودداری می‌نماید.

البته در اجرای کنوانسیون برن و به موجب یک قاعده کلی تحت عنوان آزمون سه گام در خصوص حق تکثیر، مقرر گردیده است که کشورهای عضو باید تمامی محدودیت‌ها و مستثنیات نسبت به حقوق شناخته شده در این کنوانسیون را به برخی موارد خاص مقید سازند (از جمله در استفاده آموزشی)، به گونه‌ای که به بهره‌برداری عادی از اثر لطمه وارد نسازد و به منافع مشروع پدیدآورنده آسیب نرساند (بند ۲ ماده ۹). از این رو، هنگامی که این استفاده با بهره‌برداری معمولی مؤلف از اثر در تضاد باشد و به منافع قانونی وی لطمه وارد کند، مانعی در راه اعمال بند ۱۰ ماده ۱۰ مطرح می‌گردد. در این میان، توجه به میزان نسخه‌های تکثیر شده، به ویژه در جایی که تعداد زیادی نسخه برای استفاده دانشجویان فراهم می‌آید، می‌تواند یک عامل قابل تأمل تلقی شود چه این امر با بهره‌برداری معمولی از اثر در تضاد است و چه بسا بسیاری از بازارهای بالقوه و بالفعل مؤلف را از میان بردارد. از این نکته نیز نباید غافل ماند که پرداخت مابه‌ازاء در استفاده‌هایی که به موجب مجوز اجباری صورت می‌گیرد می‌تواند این بهره‌برداری را با استفاده منصفانه هماهنگ کند. نمونه این مورد در کشور ما، در خصوص کتاب‌هایی که به طور خاص برای دانشگاه پیام‌نور تألیف شده‌اند، می‌باشد. با توجه به نحوه طرح سؤال در این دانشگاه، مؤلفین دیگری اقدام به تألیف کتب کمکی به هر نامی می‌نمایند، به نحوی که دانشجو دیگر نیازی به مراجعه به کتاب اصلی نمی‌بیند. به نظر می‌رسد، در وضعیت حاضر، اقدام مذکور با بهره‌برداری عادی از اثر (کتاب اصلی) در تعارض است و در نهایت منجر به زیان غیرمعقول به مؤلف اول خواهد شد. این موضوع در خصوص کتاب‌های کمکی

مقاله مستقلی به بررسی حدود و ثغور این استثناء پرداخته و راهنمایی برای دادرسان و وکلای ارجمند در تشخیص استفاده مجاز و غیرمجاز آموزشی ارائه شود. افزون بر این، موضوع مقاله می‌تواند برخی از چالش‌های را که در خصوص نقض حق در محیط‌های آموزشی و دانشگاهی مطرح است، تعدیل نماید. به طور کلی، فرضیه مقاله حاضر مبتنی بر آن است که استثناء استفاده آموزشی باید در خدمت عموم قرار گیرد و حقوق مالکیت ادبی و هنری را در تولید دانش و رشد علمی و آموزشی کشور یاری رساند؛ بنابراین، مسئله اصلی این مقاله آن است که مفهوم استفاده آموزشی و ملاک‌های تحقق آن از دیدگاه تطبیقی به چه صورت است؟ و این مقررات، اغراض مدنظر قانونگذار را تأمین کرده است یا خیر؟ مقاله حاضر با روش تحلیلی-توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای به بررسی و تحلیل موضوع می‌پردازد و ابتدا استفاده آموزشی در کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین ملی را مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس به میزان توفیق این مقررات در حصول به اهداف مدنظر قانونگذار خواهد پرداخت.

استفاده آموزشی در کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین ملی کنوانسیون‌های بین‌المللی کنوانسیون برن^۵

کنوانسیون برن مصادیقی از مستثنیات حقوق مادی یا بهره‌برداری‌های مجاز یا استفاده آزاد را نام برده است که یکی از موارد مذکور در بند ۲ ماده ۱۰ تحت عنوان استفاده آموزشی به شرح ذیل می‌باشد. «تعیین استفاده مجاز آموزشی تکثیر، پخش رادیویی، ضبط صوتی یا تصویری از آثار ادبی یا هنری، در اختیار قانونگذارهای کشورهای عضو اتحادیه و توافق‌های خاص موجود بین آن‌ها یا توافق‌هایی که در آینده منعقد می‌کنند، می‌باشد، به شرط اینکه چنین استفاده‌ای منصفانه بوده و با توجه به هدف قابل توجیه باشد». بهره‌برداری آموزشی موضوعی است که تعیین آن به قوانین ملی یا موافقت‌نامه‌های دوجانبه بین اعضا واگذار گردیده است. در حقیقت ماده مذکور معیار مشخصی در این خصوص ارائه نمی‌کند بلکه به طور کلی، تصریح می‌کند که استفاده آموزشی باید با توجه به هدف، قابل توجیه باشد به عبارت دیگر هدف حتماً آموزشی باشد و در چارچوب استفاده منصفانه قرار گیرد؛ بنابراین می‌توان گفت این مقرر، گستره تفسیری را به اعضا واگذار نموده است و تحلیل اعضا از استفاده منصفانه که هیچ‌گاه در کنوانسیون تعریف نشده، متفاوت خواهد بود. ولی مسلم است که همین قیود کلی نیز اجازه استفاده از کل اثر را نخواهد داد و استفاده آموزشی باید کمیت محدودی را داشته باشد مثلاً یک گفتار کوتاه از یک کتاب. همچنین گفتنی است آموزش در این ماده تعریف نشده

5. The Berne Convention for the Protection of literary and Artistic Works, 1886.

کنکور در مقاطع مختلف تحصیلی نیز صادق است؛ البته همه این موارد باید با توجه به شرایط پرونده بررسی شود و پس از احراز اینکه با تألیف کتاب کمکی، واقعاً مراجعه دانشجویان به کتاب اصلی از بین برود، حکم به نقض حق مؤلف صادر کرد و در این موارد نمی‌توان به استفاده آموزشی استناد کرد.

کنوانسیون حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان صفحات صوتی و صفحات رادیویی یا تلویزیونی مصوب ۱۹۶۱ (کنوانسیون رم)

شق «د» از بند ۱ ماده ۱۵ کنوانسیون رم،^۶ استفاده با هدف آموزشی یا تحقیقات علمی را مورد توجه قرار داده است. اصطلاح تحقیق علمی^۷ در اینجا فراتر از بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون برن می‌باشد زیرا که در کنوانسیون فقط به بهره‌برداری‌های آموزشی می‌پردازد. آنچه در خصوص این شق، مهم ارزیابی می‌شود آن است که در واقع بحث تحقیق علمی وجود دارد یا خیر؟ به طور مثال، ممکن است برنامه رادیویی با استناد به اینکه در راستای تحقیق علمی است، پخش شود اما در واقع چنین نباشد، به طور کلی، تحقیق علمی جنبه عمومی ندارد و عرضه و انتشار نتایج چنین تحقیقی در زمره این مفهوم نیست. از سوی دیگر، اشاره به آموزش در این بند، نشر برنامه‌های رادیویی و... در مدارس و محیط‌های آموزشی را مجاز می‌نماید.

معاهده وایپو راجع به حق مؤلف

معاهده وایپو راجع به حق مؤلف^۸ ماده ۱۰ خود را به محدودیت‌ها و مستثنیات حقوق مادی اختصاص داده است و مقرر نموده است که کشورهای عضو می‌توانند در قوانین داخلی خود محدودیت‌ها یا مستثنیات حقوق شناخته شده برای پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری به موجب این معاهده را در موارد خاص پیش‌بینی کنند، به نحوی که به بهره‌برداری متعارف از اثر لطمه نرزد و ضرر و زیان غیرقابل توجیه به منافع مشروع پدیدآورنده وارد نسازد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، معاهده مشخص نمی‌کند چه محدودیت‌ها و مستثنیاتی مورد پذیرش هستند و فقط می‌پذیرد که کشورهای عضو نسبت به حقوق مادی پدیدآورندگان از جمله نسبت به حق تکثیر و حق نمایش، محدودیت‌ها و مستثنیاتی قائل شوند و در اعمال این محدودیت‌ها و مستثنیات، باید سه شرط به صورت جمعی رعایت شوند. به علاوه با توجه به تفسیری که در اعلامیه مشترک درباره ماده ۱۰ معاهده وایپو راجع به حق مؤلف ارائه شده،^۹ Dussolier&Strowel, 1999, (1-34) کشورهای عضو می‌توانند محدودیت‌ها و مستثنیات

پیش‌بینی شده در قوانین داخلی خود را در محیط دیجیتالی حفظ یا گسترش دهند یا محدودیت‌های جدیدی را متناسب با محیط شبکه‌های دیجیتالی در نظر بگیرند؛ بنابراین اگرچه استثنای استفاده آموزشی به صورت مستقیم در این معاهده تصریح نشده اما گسترش استثنای برن به محیط دیجیتال به معنای اعمال استفاده آموزشی در محیط دیجیتال و حل چالش کلاس‌های مجازی خواهد بود.

معاهده اجراها و صفحات صوتی وایپو مصوب ۱۹۹۶

در معاهده اجراها و صفحات صوتی وایپو^{۱۰} به موجب ماده ۱۶، کشورهای عضو مجاز شده‌اند که نظیر محدودیت‌ها و مستثنیات شناخته شده برای پدیدآورندگان را، برای اشخاص ذی نفع از طریق حقوق مجاور،^{۱۱} در نظر بگیرند ولی باید آزمون سه گام در مورد این استثنای اعمال شود، یعنی به موارد خاص محدود باشد. بهره‌برداری عادی از اجراها یا صفحات صوتی را مختل نکند و به منافع حقوق مجاور زیان‌های غیرقابل توجیه وارد نسازد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود در این معاهده نیز به استثنای استفاده آموزشی اشاره نشده و صرفاً با رعایت شرایط آزمون سه گام، اختیار وضع آن را به قوانین داخلی کشورها واگذار کرده است.

موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی راجع به برخی جنبه‌های حقوق مالکیت فکری (تریپس) مصوب ۱۹۹۴

در زمینه استثنایات حقوق مالکیت فکری نیز در ماده ۱۳ موافقتنامه تریپس^{۱۱} مقرر گردیده است که «اعضا محدودیت‌ها و استثنایاتی را در مورد حقوق انحصاری نسبت به برخی موارد خاص که با استفاده معمولی از اثر تعارض نداشته و لطمه‌ای نامعقول بر منافع مشروع دارنده حق وارد نیابد، می‌توانند برقرار کنند» در آنچه که به مستثنیات و محدودیت‌های حقوق شناخته شده برای پدیدآورندگان برمی‌گردد، در این موافقتنامه به استثناء استفاده آموزشی و دیگر استثنایات به صورت موردی اشاره نشده است و به طور کلی، آوردن استثنایات را، به قوانین داخلی کشورهای عضو واگذار کرده است. هر چند با توجه به الزامی بودن مواد ۱ الی ۲۱ کنوانسیون برن، به طور طبیعی استفاده آموزشی را نیز در بر می‌گیرد.

9. Wipo Performances Phonograms Treaty (WPPT).

۱۰. این اصطلاح در مفهوم محدود و مرسوم، یعنی حقوق اجراکنندگان در خصوص اجراهای آن‌ها، حقوق تولیدکنندگان صفحات صوتی در خصوص صفحات صوتی آنها و حقوق سازمان‌های پخش رادیویی یا تلویزیونی در خصوص برنامه‌های رادیویی یا تلویزیونی آن‌ها (عبرحسینی، ۱۳۸۵: ۱۹۴).

11. The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). 1994.

6. International Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organization.

7. Scientific Research.

8. The Wipo Copyright Treaty (WCT). 1996.

مذکور باید محدود به اهداف غیرتجاری باشد^{۱۵} و استفاده‌های انتفاعی مشمول نخواهند بود؛ بنابراین در دستورالعمل به صورت خاص بحث مؤسسات آموزشی مطرح می‌شود و مکان مشخصی برای این استفاده تعیین می‌گردد. از سویی مؤسسه نیز نباید اهداف انتفاعی را پیگیری کند. از این رو استفاده مؤسسات آموزشی انتفاعی تحت این استثناء قرار نخواهد گرفت و آن‌ها باید رضایت صاحب حق را، جهت استفاده، به گونه‌ای کسب نمایند.

قوانین ملی

با بررسی کنوانسیون‌های بین‌المللی در خصوص استثنائات حقوق مالکیت ادبی و هنری مشخص گردید که با واژه‌هایی چون می‌توانند، اجازه داده می‌شود^{۱۶} و ... به کشورهای عضو، اختیار داده شده است که استثنائات مذکور را با رعایت شرایطی در قوانین داخلی خود پیش‌بینی نمایند، مفهوم استفاده آموزشی به عنوان یکی از استثنائات در این کنوانسیون‌ها تعیین نگردیده است. از طرفی کشورها در اینکه چه موضوعی را به عنوان یک استثناء در قوانین داخلی خود پیش‌بینی نمایند، مختار شده‌اند؛ بنابراین بررسی مفهوم استفاده آموزشی در قوانین کشورهای مختلف، ضروری می‌باشد.^{۱۷} در این مطالعه تلاش شد استفاده آموزشی در قالب نقل قول، آزمون و امتحان، تکثیر و پخش آموزشی، اجراهای آموزشی و کمیت استفاده آموزشی مطالعه و تحلیل شود. (در انتخاب قوانین، دو گروه کشورهای دارای حقوق نوشته^{۱۸} و حقوق عرفی (کامن‌لا)^{۱۹} بررسی گردیده است).

استفاده آموزشی در قالب نقل قول

در قوانین بعضی از کشورها استفاده آموزشی را در قالب نقل قول پیش‌بینی کرده‌اند. از جمله به موجب قسمت «الف» بند ۳ ماده ۵-۱۲۲ قانون مالکیت فکری فرانسه یکی از استثنائات پیش‌بینی شده تحلیل‌ها و نقل قول‌های کوتاهی است که جنبه انتقادی، آموزشی و علمی یا اطلاعاتی راجع به اثر داشته باشد (زرکلام، ۱۳۸۴: ۴۲). همچنین ذکر قطعه کوتاه از یک اثر ادبی و نمایش‌نامه‌ای در مجموعه‌ای که در مؤسسات آموزشی استفاده می‌شود با استناد به ذیل ماده ۳۳ قانون کپی‌رایت انگلیس،^{۲۰} مجاز است؛ اما این استفاده با این قید روبرو است

۱۵. استثنائات متعدد دیگری نیز در این دستورالعمل پیش‌بینی شده است که از بحث ما خارج است.

16. permit

۱۷. صرف نظر از قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، اصل چهارم قانون اساسی نیز به نوعی استثنائات حقوق مالکیت ادبی و هنری (از جمله استفاده آموزشی) را توجیه می‌نماید.

18. Civil Law.

19. Common Law.

20. Copyright Designs and Patents Act 1988.

کنوانسیون توزیع سیگنال‌های حامل برنامه توسط ماهواره‌ها

به موجب ماده ۴ کنوانسیون سیگنال‌های حامل برنامه،^{۲۱} در بعضی موارد، از حمایت خارج می‌گردند که از آن جمله در جایی که سیگنال در قلمرویی کشور در حال توسعه‌ای با هدف آموزش بزرگسالان یا تحقیقات علمی توزیع گردد، حمایت منتفی می‌گردد. در ماده اخیر نیز معیار انصاف یا اطلاع‌رسانی مطرح شده است که تفسیر آن در اختیار محاکم خواهد بود.

کنوانسیون حمایت از تولیدکنندگان حامل‌های صوتی در برابر نسخه برداری غیرمجاز

در ماده ۶ کنوانسیون مذکور^{۲۲} تصریح شده است که صدور مجوزهای اجباری مجاز نیست، مگر آنکه همه شرایط ذیل وجود داشته باشد:

۱- نسخه برداری تنها برای مقاصد آموزشی یا تحقیقات علمی باشد.

۲- مجوز صادره تنها برای قلمروی سرزمینی صادرکننده، اعتبار دارد و برای صادرات کان لم یکن است.

۳- نسخه برداری تنها با پرداخت مابه‌ازاء عادلانه که مقام صالحه مقرر می‌نماید صادر می‌شود (مابه‌ازاء یا توجه به تعداد نسخ صادره تعیین می‌شود)؛ بنابراین، در صورتی که کلیه شروط بالا موجود باشد برای اهداف آموزشی امکان استفاده خواهد بود. امری که نیاز به پرداخت عوضی نیز دارد و رایگان نخواهد بود.

دستورالعمل جامعه اروپا راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های کپی‌رایت و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی

در دستورالعمل جامعه اروپا راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های کپی‌رایت و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی^{۲۳} نیز استثنائات مختلفی بر حقوق انحصاری تکثیر و نسخه برداری وارد شده است. یکی از این موارد نسخه برداری صورت گرفته به وسیله مؤسسات آموزشی می‌باشد آن هم در صورتی که قصد انتفاع تجاری یا اقتصادی مستقیم یا غیرمستقیمی را نداشته باشند (جزء (ج) بند ۲ ماده ۵ دستورالعمل).

علاوه بر آن، در قسمت «الف» بند ۳ ماده ۵ دستورالعمل به استفاده در جهت اهداف آموزشی و تحقیقات علمی اشاره دارد که بایستی نام پدیدآورنده ذکر گردد، مگر در صورتی که ذکر نام مؤلف میسر و مقدور نباشد. علاوه بر این، استثناء

12. Brussels Convention Relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite. 1974.

13. Geneva Convention for the Protection of Producers of Phonograms against Unauthorized.

14. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of May 22, 2001 on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Right in the Information Society, OGL167/10,22.6.2001.

که اثر مذکور (اثر مورد استفاده)، جهت استفاده در این گونه مؤسسات در نظر گرفته نشده باشد. این شرط به این دلیل، قرار داده شده است که بهره‌برداری عادی در مورد این اثر، استفاده در مؤسسات آموزشی است و استفاده از آن در یک مجموعه دیگر که جهت استفاده در مؤسسات آموزشی تهیه می‌شود به بهره‌برداری عادی از آن لطمه وارد می‌کند و در نهایت منجر به ورود زیان غیرموجه به منافع قانونی پدیدآورنده خواهد شد. در واقع استفاده از این اثر در مجموعه آثار، بر بازار بالقوه آن یا ارزش اثر مذکور مؤثر می‌باشد و منصفانه نخواهد بود. در مصر،^{۲۱} تکثیر قسمت‌های کوتاه از یک اثر به شکل نوشتاری یا ضبط شده صوتی یا تصویری یا سمعی و بصری که به منظور درس دادن برای روشن شدن مطلب یا دادن توضیحات مربوطه باشد به شرطی که تکثیر به صورت معقول بوده و از حدود اهداف یاد شده خارج نشود و نام مؤلف و نام اثر بر روی همه کپی‌ها ذکر شود، مجاز شمرده شده است (ماده ۱۷۱ بند ۶). در این خصوص باید اضافه کرد اشاره به نقل قول کوتاه به دلیل عدم وضوح واژه کوتاه بودن، قابل انتقاد است (کلمبه، ۱۳۸۵: ۱۱۲) و به نظر می‌رسد در خصوص استفاده آموزشی به جهت ماهیت آموزش که نیاز به توضیح بیشتری دارد، این موضوع، نمود بیشتری پیدا می‌کند.

در ایران، در ماده ۷ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ به نقل قول برای استفاده علمی و آموزشی اشاره گردیده است و نقل از اثرهایی که انتشار یافته و استاد به آن‌ها برای مقاصد ادبی، علمی، فنی، آموزشی و تربیتی به صورت انتقاد و تقریظ^{۲۲} با ذکر مأخذ و در حدود متعارف مجاز دانسته شده است. با توجه به ماده فوق در صورت اجتماع شرایط ذیل، نیاز به اخذ اجازه از پدیدآورنده نمی‌باشد. ۱- اثر منتشر شده باشد؛ بنابراین قبل از انتشار اثر، هرگونه بهره‌برداری از اثر با حقوق پدیدآورنده (حق تصمیم‌گیری برای انتشار یا حق مادی عرضه و نشر) در تعارض خواهد بود. افزون بر این، صرف انتشار معیار کافی و معقولی نخواهد بود. چرا که از هر اثر منتشر شده می‌توان به شرح مذکور در ماده نقل قول کرد در حالی که ممکن است انتشار با رضایت مؤلف صورت نپذیرفته باشد و این امر به منافع قانونی وی لطمه غیرمعقولی وارد سازد (حبیبیا و شاکری، ۱۳۹۲: ۲۳۳).

۲- نقل قول از اثر باید برای مقاصد ادبی، علمی، فنی و آموزشی باشد. به عبارت دیگر اگر هدف از نقل قول کمک به گسترش علوم و یا نقل با اهداف آموزشی صورت گیرد، اجازه پدیدآورنده ضرورت نخواهد داشت. مفهوم مخالف این حکم

21. Law No. 82 Of 2002 Pertaining To The Protection Of Intellectual Property Rights.

۲۲. این عبارت واژه‌ای عربی، مأخوذ از قرط است، که در لغت به معنای مدح و ستایش و هم ستایش کردن شخص زنده است. در اصطلاح نسخه‌شناسی معاصر به یادداشتی کوتاه یا بلند اطلاق می‌گردد که نویسنده بنا به خواسته مؤلف بر کتاب او بنویسد و طی آن از مؤلف و کتابش تمجید کند (معین، ۱۳۸۲: ذیل واژه تقریظ).

این است که نباید اثر برای اهداف تجاری و انتفاعی صرف، مورد استفاده قرار گیرد. که این موضوع نیز بیانگر هدف اثر مورد استفاده در قاعده استفاده منصفانه می‌باشد. بدین معنی که مقاصد مندرج در این ماده غیرانتفاعی هستند و در صورتی که با هدف تجاری و انتفاعی باشد مشمول استثنای مقرر در ماده ۷ نیست و متعارف نخواهد بود. ویژگی مشترک اشخاصی که اجازه تکثیر اثر به آنها داده شده این است که از اثر برای مقاصد علمی و آموزشی صرف استفاده می‌کنند. بنابراین ضروری است که مؤسسات مورد نظر به صورت غیرانتفاعی اداره شوند. به نظر یکی از حقوقدانان مؤسسات و مدارس آموزشی و دانشگاه‌های غیرانتفاعی مصطلح بعد از انقلاب (در حال حاضر، نوبت دوم) جنبه اقتصادی کامل دارند و نمی‌توانند از این استثناء استفاده کنند (امامی، ۱۳۸۶: ۲۲۲). البته به نظر می‌رسد به طور مطلق نمی‌توان در این خصوص اظهارنظر کرد و فعالیت اینگونه مؤسسات را دارای جنبه اقتصادی کامل دانست. هر چند که این موضوع را می‌توان به عنوان یک اماره در زمان رسیدگی به پرونده پذیرفت.

۳- نقل از اثر باید با ذکر مأخذ آن صورت گیرد. هدف از این شرط، حفظ حقوق معنوی پدیدآورنده از حیث نام و عنوان اوست. به عبارت دیگر حق پدیدآورنده نسبت به نام و سمت خود ایجاد می‌کند که نقل قول با ذکر منبع و مأخذ اثر صورت گیرد. با این حال، تبصره ماده ۷ در این مورد یک استثناء قائل شده است به موجب این تبصره «ذکر مأخذ در مورد جزوه‌هایی که برای تدریس در مؤسسات آموزشی توسط معلمان آنها تهیه و تکثیر می‌شود، الزامی نیست، مشروط بر اینکه جنبه انتفاعی نداشته باشد».

به نظر بعضی از حقوقدانان، معاف شدن مصرف‌کننده از ذکر مأخذ، می‌تواند به منافع قانونی مؤلف، لطمه غیرمعقولی وارد سازد (حبیبیا و شاکری، ۱۳۹۲: ۲۳۳). حکم اخیر قانونگذار قابل انتقاد به نظر می‌رسد، زیرا جزوه‌های درسی نیز در صورتی که اصالت داشته باشد از آثار فکری به شمار می‌آیند که باید مورد حمایت قرار گیرند. استثنای بوقرار شده توسط ماده ۷ راه را برای سرقت ادبی باز می‌کند و موجب از بین رفتن حقوق معنوی و مادی پدیدآورندگان این گونه آثار به ویژه اساتید دانشگاه‌ها و معلمان و مربیان پژوهشگر می‌شود.

۴- نقل از اثر انتشار یافته حتی برای مقاصد علمی و آموزشی باید در حدود متعارف باشد. منظور از این شرط این است که بهره‌برداری از اثر به صورت نقل قول به گونه‌ای نباشد که نوعی تکثیر را موجب شود و حقوق مادی پدیدآورنده را مورد تهدید قرار دهد. این قسمت از ماده نیز بیانگر میزان اثر مورد استفاده در قاعده استفاده منصفانه می‌باشد. در واقع قانونگذار ایران نیز به نبود معیارهای دقیق و مشخص در استفاده منصفانه از اثر دیگری وقوف داشته و به ناچار، به معیارهای نسبی برآمده از عرف بسنده کرده است؛ بنابراین در استفاده از اثر دیگری، تجاوز

از حد مرسوم و متعارف، غیرمتصفانه و موجب نقض حق مؤلف است (ایمانی، ۱۳۸۲: ۲۰۷).

در لایحه جدید حمایت از مالکیت فکری^{۳۳} نقل قول از اثرهایی که به صورت قانونی انتشار یافته و استناد به آن‌ها برای مقاصد علمی، ادبی، هنری، آموزشی، پژوهشی، تربیتی و اطلاع‌رسانی و به صورت انتقاد و تقریظ و به میزانی که هدف مورد نظر را تأمین کند یا ذکر مأخذ و نام پدیدآورنده، در حدود متعارف مجاز است مگر اینکه اثر بی نام باشد (ماده ۲۵ لایحه). این ماده از لایحه ایراداتی از جمله عبارت عام اثرهای منتشر شده و عدم تعیین تکلیف در خصوص ذکر مأخذ در خصوص آثار بی نام را اصلاح کرده است.

اجراهای آموزشی

در انگلیس اجرا یا نمایش یک اثر ادبی، نمایش‌نامه‌ای یا موسیقایی توسط معلمان و دانش‌آموزان در جریان فعالیت‌های آموزشی نهادهای مزبور در برابر معلمان و دانش‌آموزان نهادهای آموزشی و دیگر افرادی که مستقیماً با فعالیت‌های این گونه نهادها در ارتباط‌اند، در فضای مؤسسات آموزشی مزبور، نقض کپی‌رایت اثر مورد حمایت به شمار نمی‌آید (ماده ۳۴). در آمریکا به موجب ذیل بند ۲ ماده ۱۱۰ قانون کپی‌رایت این کشور، در صورتی که اجرا یا نمایش ایجاد شده، توسط یا تحت هدایت یا نظارت واقعی معلم یا به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از جلسه کلاسی پیشنهادی به عنوان بخشی منظم از اقدامات آموزشی نظام‌مند نهاد دولتی یا مؤسسه آموزشی غیرانتفاعی معتبر باشد، نقض محسوب نمی‌شود.

در کشور برزیل، صرفاً تکثیر اجرای اثر موسیقایی برای اهداف آموزشی در مؤسسات آموزشی در صورتی که با هدف انتفاعی نباشد (ماده ۴۶ بند ۲) و مصر، تکثیر همه آثار ادبی و هنری با شرایط فوق را مجاز شمرده است (ماده ۱۷۱ بند ۱). به موجب قانون کپی‌رایت کانادا اقدامات ذیل برای مؤسسه آموزشی یا شخصی که تحت نظارت آن فعالیت می‌کند، تخلف از کپی‌رایت نخواهد بود به شرطی که اقدامات مذکور در ساختمان مؤسسه آموزشی، برای اهداف آموزشی و پرورشی و نه برای کسب سود و در برابر مخاطبانی عمدتاً متشکل از دانشجویان مؤسسه آموزشی، مرینان تحت اختیار مؤسسه آموزشی یا هر شخصی که مستقیماً مسئول تنظیم برنامه درسی برای مؤسسه آموزشی است اجرا شود:

۱- اجرای زنده در انظار عموم، عمدتاً توسط دانش‌آموزان مؤسسه آموزشی در مورد یک اثر.

۲- اجرای عمومی یک آوای ضبط شده یا اثر یا اجرایی که در آوای ضبط شده وجود داشته است، مادامی که ضبط آوا، نقض کپی‌رایت نباشد.

۳۳ این لایحه به موجب نامه شماره ۸۸۹۶۸/۰۱/۴۶۷۰ مورخ ۱۳۹۳/۸/۶ توسط رئیس جمهور به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردیده است.

۳- اجرای عمومی اثر یا مطالب اصلی دیگر در زمان انتقال آن برای عموم توسط ابزارهای ارتباط از راه دور.

۴- اجرای عمومی اثر سینماتوگرافی^{۳۴} (سینمایی)، مادامی که اثر نقض کپی‌رایت نباشد (ماده ۲۹ بند ۵).

ملاک‌هایی که تقریباً در خصوص اجرای عمومی، در قوانین اکثر کشورها آورده شده است، این است که اجرای عمومی باید در محل مؤسسه آموزشی باشد، اجرا توسط معلم یا دانش‌آموز صورت گرفته باشد. ضمن اینکه برخی کشورها با تعیین نوع آثاری که می‌توانند اجرای عمومی شوند مثل آثار موسیقایی در کشور برزیل، در جهت حرکت به سوی گام اول آزمون سه گام و خاص نمودن استثناء حرکت نموده‌اند. از طرف دیگر، شرط عدم کسب سود جهت تکثیر نیز، در این قوانین ذکر گردیده است؛ بنابراین در صورتی که اجرای اثری در مؤسسات آموزشی با هدف کسب سود باشد به دلیل زیان غیرموجه به منافع قانونی پدیدآورنده، نقض حق مؤلف خواهد بود. تعیین مخاطبانی که اجرای عمومی برای آن‌ها صورت می‌گیرد، یکی دیگر از راه‌های تشخیص استفاده برای آموزش محسوب می‌شود. هرچند که این موضوع مطلق نمی‌باشد.

نسخه برداری (تکثیر) و پخش‌های آموزشی

به موجب قانون فعلی مالکیت فکری آلمان^{۳۵}، تکثیر و توزیع مجموعه آثار مرتبط با مؤسسات آموزشی با شرایط ذیل مجاز است: ۱- تکثیر و توزیع در خصوص آثار کلامی، آثار شفاهی و آثار موسیقی کم‌اهمیت، آثار هنری یا آثار عکاسی مستقل که پس از ظهورشان در یک مجموعه حاوی آثار پدیدآورندگان متعدد گردآوری شده‌اند. در صورتی که این مجموعه منحصرأ به مؤسسه آموزشی اختصاص یافته و این موضوع در روی صفحه عنوان یا در محل مناسب دیگری قید شده باشد (ماده ۴۶ بند ۱).

۲- تکثیر در زمانی مجاز است که پدیدآورنده، اقامتگاه یا محل سکونت او ناشناخته باشد. در این خصوص لازم به توضیح است که دارنده حق، باید توسط نامه سفارشی از قصد استفاده از این استثناء آگاه و از تاریخ ارسال نامه دو هفته سپری شده باشد و اگر اقامتگاه یا محل سکونت دارنده حق بهره‌بردار یا انحصاری نیز ناشناخته باشد، اخطار می‌تواند از طریق انتشار موضوع در روزنامه رسمی به اطلاع برسد (ماده ۴۶ بند ۳). ۳- در صورت تکثیر اثر یا عرضه آن به بازار، پدیدآورنده

۳۴ اثری که از طریق استفاده از یک فناوری خاص، یعنی سینماتوگرافی، تهیه شده است یعنی ضبط سلسله‌ای از تصاویر مرتبط با یا بدون صدای همراه با آن‌ها روی نوار سلولوئید (یا سایر رسانه‌های مشابه) که قابلیت رونیت بودن و هرگاه با صدا همراه باشند، قابلیت شنیدن را به وسیله دستگاه یا وسیله مناسب داشته باشند و از خود تأثیر حرکت به جا گذارند و هرگاه در کنوانسیون برن به کار رود مطابق با آثار سمعی و بصری است (میرحسینی، ۱۳۸۵: ۴۹).

25. Law on Copyright and Neighboring Rights of July 16, 1998.

مستحق دریافت حق الزحمه منصفانه خواهد بود^{۴۶} (ماده ۴۶ بند ۴). قانونگذار آلمانی در انطباق استثناء استفاده آموزشی کاملاً منطبق با کنوانسیون برن و آزمون سه گام عمل نموده تا موازنه جدی میان حقوق دارنده حق و جامعه شکل بگیرد لذا از این حیث، بسیار قابل تحسین و توجه خواهد بود.

همچنین در آلمان مدارس و مؤسسات آموزشی و تحصیلات تکمیلی مجاز شده اند برنامه های رادیو تلویزیونی ویژه مدارس را از طریق ضبط آن ها بر روی واسط های صوتی و تصویری مورد استفاده قرار دهند و مقرر گردیده که بهره برداری از آثار مذکور، صرفاً در زمینه آموزشی و تا پایان سال تحصیلی مذکور، قابل بهره برداری خواهد بود؛ مگر اینکه برای بعد از پایان سال تحصیلی حق الزحمه مناسبی در حق پدیدآورنده واریز شود (ماده ۴۷ بند ۱ و ۲).

به موجب قانون کپی رایب دانمارک، برای اهداف آموزشی، تکثیر آثار انتشار یافته و ضبط شده از آثار پخش شده، در رادیو و تلویزیون، مجاز شمرده شده است؛ بنابراین کپی ها تنها قابل استفاده در فعالیت های آموزشی می باشند. این موضوع در ارتباط با ضبط آثار سینمایی اعمال نخواهد شد، مگر اینکه تنها گزیده مختصری از اثر، در برنامه تلویزیونی نمایش داده شود (ماده ۱۳ بند ۱ و ۲). افزون بر این گفتنی است در کشورهایی که پخش برنامه ها با هدف آموزشی مجاز است نیز شرایط متفاوت و خاصی مانند پخش صرفاً در طول سال تحصیلی یا الزام به پرداخت حق الزحمه مناسب جهت استفاده از برنامه های ضبط شده پس از پایان سال تحصیلی، لزوم عدم قصد انتفاع تجاری از برنامه ها، بیان شده است؛ بنابراین با توجه شرایط مندرج در قانون ملی، در صورت عدم رعایت یکی از این شروط نقض حق مؤلف اتفاق خواهد افتاد.

تکثیر جهت آزمون و امتحان

برخی از کشورها در خصوص نسخه برداری به منظور امتحانات نیز مقررات صریحی مقرر کرده اند که چنین دقت نظری در رعایت حقوق پدیدآورنده بسیار جالب توجه خواهد بود. چنان که در کوره جنوبی تکثیر یا توزیع برای امتحانات ورودی برای مدارس و دانشگاه ها و بررسی دانش و مهارت ها صرف نظر از مواردی که برای اهداف تجاری است، نقض محسوب نمی شود (ماده ۱۰۱ بند ۱). یا در استرالیا، تکثیر اثر ادبی، هنری، موسیقی و نمایشی، در صورتی که نسخه برداری توسط معلم یا دانش آموز و در دوره آموزشی صورت گرفته باشد و برای امتحان یا پاسخ به سوالات امتحان باشد، نقض محسوب نمی شود (ماده ۲۰۰ بند ۱). افزون بر این ها در تایلند، استفاده از اثر مورد حمایت به عنوان بخشی از پرسش و پاسخ در امتحان، در صورتی که تعارضی با استفاده معمولی از اثر نداشته باشد و زیان غیرموجه

۴۶. ضمناً در صورت عدم هم خوانی اثر با اعتقادات فعلی پدیدآورنده، وی حق عدول از استفاده ای که اعطا کرده خواهد داشت و می تواند تکثیر اثر و عرضه آن به بازار را ممنوع اعلام کند (ماده ۴۶ بند ۵).

به منافع قانونی پدیدآورنده وارد نسازد، نقض کپی رایب پنداشته نمی شود یا در سنگاپور، تکثیر یک اثر با هر عملی به منظور بررسی نقض محسوب نمی شود (ماده ۵۲)؛ بنابراین در برخی قوانین ملی، تکثیر اثر برای آزمون و امتحان، هر چند اصولاً تابع قواعد عمومی احراز نقض حق است اما به صورت خاص مورد تأکید قرار گرفته اند. این مهم از آن رو مورد توجه است که امروزه بسیاری از مؤسسات علمی و آموزشی با هدف کسب سود آزمون های ورودی به مقطع بالاتر یا سایر آزمون های آمادگی را برگزار می کنند و از این جهت سود سرشاری را نیز به دست می آورند و عنایت به همین مسئله بوده است که در کشوری مثل تایلند، حتی تکثیر اثر برای آزمون و امتحان را نیز در چهارچوب آزمون سه گام مورد تصریح قرار داده است.

کمیت استفاده آموزشی

در برخی کشورها به صورت مشخصی درباره کمیت نسخه برداری سخن به میان آمده است؛ مثلاً در انگلیس، مؤسسات آموزشی یا نمایندگان آن ها نمی توانند در هر فصل از سال بیش از یک درصد از یک اثر مفروض را تکثیر نمایند (ماده ۳۶). یا در مصر، نسخه برداری از مقاله یا اثر کوتاه یا قسمت های برگرفته شده از یک اثر، چنانچه با هدف تدریس در مراکز آموزشی باشد یک بار یا اینکه در صورت تکرار از نظر زمانی نزدیک به هم نباشد و بر روی هر کپی نام مؤلف و صاحب اثر ذکر گردد، مجاز است (ماده ۱۷۱ بند ۷). همچنین در سنگاپور، تهیه یک یا چند نسخه از یک اثر ادبی یا نمایشی نقض محسوب نمی شود، به شرطی که اولاً: کپی گرفتن در محل مؤسسه آموزشی باشد. ثانیاً: برای اهداف دوره آموزشی باشد. ثالثاً: توسط مؤسسه آموزشی انجام شود. رابعاً: برای انتقال بیش از ۵ صفحه از اثر نباشد مگر اینکه نسخه بیش از ۵۰۰ صفحه باشد که در این صورت نیز کل تعداد صفحات کپی شده فراتر از ۵ درصد کل تعداد صفحات در این نسخه نباشد (ماده ۵۰ بند ۱)؛ اما در کشوری مانند ژاپن، کمیت خاصی پیش بینی نشده است و شخصی که مسئول آموزش است و افرادی که در مدرسه یا مؤسسات آموزشی دیگر آموزش می بینند (به جز مؤسسات تجاری ثبت شده) می توانند، اثری که قبلاً عمومی شده را تا میزانی که برای اهداف آموزشی در دوره درسی ضروری پنداشته شود، تکثیر کنند، به شرطی که این تکثیر به شکلی غیرمنطقی منافع صاحب کپی رایب را با توجه به ماهیت و منظور اثر و همچنین تعداد کپی ها و شکل تکثیر تخریب نکند (ماده ۳۵ بند ۱). در ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، استثناء استفاده آموزشی با حصول شرایط ذیل محقق خواهد شد:

- ۱- تکثیر و نسخه برداری از اثر از هر طریق (عکس برداری و طرق مشابه) ممکن است.
- ۲- این تکثیر و نسخه برداری باید به میزان مورد نیاز و متناسب

دانسته است ولی در خصوص آثار بی نام تعیین تکلیف نگردیده است. ۵- ایراد دیگری که هم در قانون فعلی کشور و هم در لایحه مشاهده می شود عدم ارائه تعریفی مشخص از مؤسسات آموزشی می باشد. در واقع قانونگذار می توانست با تعریف مؤسسات آموزشی به همه تفسیرهایی که ممکن است در آینده، در این خصوص، توسط دادگاه ها انجام شود پایان دهد. ۶- موضوعی که در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مورد انتقاد قرار گرفت و در لایحه جدید نیز همچنان وجود دارد، اشاره قانونگذار به آثار منتشر شده به طور کلی می باشد (تبصره ماده ۷). همان طور که بیان گردید ممکن است اثری بدون اجازه مؤلف منتشر شده باشد و به منافع قانونی وی لطمه غیرمعقول وارد نماید؛ بنابراین باید قانونگذار در لایحه جدید این مشکل را برطرف می نمود.

توفیق استثناء در ایجاد تعادل میان حقوق مؤلف و جامعه

همان گونه که در فوق بیان گردید یکی از اهداف وضع استثناء استفاده آموزشی، کمک به رشد و توسعه علمی می باشد؛ اما در این قسمت، این موضوع بررسی خواهد شد که آیا استثناء توانسته به هدف مورد نظر دست یابد؟

تدابیر فنی

دارندگان حقوق آثار ادبی و هنری ممکن است در مواردی، اقدام به اعمال تدابیر فنی نمایند که مانع بهره برداری اشخاص از استثنائات از جمله استفاده آموزشی شوند. در این صورت، یکی از اهدافی که از همان ابتدا مدنظر قانونگذار بوده، بی فایده خواهد بود. در حال حاضر، با پیشرفتی که در فناوری انجام شده است این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار است. معاهده حقوق مالکیت ادبی و هنری در ماده ۱۱^{۳۱} و معاهده حقوق مجریان و تولیدکنندگان حامل های صوتی در ماده ۱۸ به این موضوع پرداخته است.

اعمال این تدابیر، زمانی با استفاده آموزشی تلاقی پیدا می کند که، اشخاص ذی نفع، مدعی شوند که این تدابیر نباید مانع دستیابی آزاد به اثر شوند ولی در عمل، آنچه اتفاق می افتد این است که صاحبان آثار این مانع را ایجاد می کنند. هر چند که هیچ تعهدی برای اعضا وجود ندارد که مؤلفان آن ها چنین تدابیری را اتخاذ نمایند و تعهدات ناشی از ماده ۱۱ و ۱۸ تنها در زمانی اعمال می شود که مؤلفان و صاحبان حق، این تدابیر را انتخاب نمایند. در این میان، تدابیر مذکور شامل دو گروه هستند: الف) آن هایی که دستیابی به اثر را محدود می کنند. ب) آن هایی که

با فعالیت مؤسسات یاد شده باشد، به این معنی که جنبه انتفاعی نداشته باشد و به حقوق مادی پدیدآورنده لطمه وارد نسازد. ۳- نکته ای که در این خصوص قابل ذکر است، تکثیر و نسخه برداری از تمامی اثرهای مورد حمایت این قانون به طور کلی مجاز شمرده شده است.

به نظر یکی از حقوقدانان، مقصود قانونگذار این است که اگر بهره برداری از اثر در آغاز با اهداف کلی و آموزشی بوده، ادامه این گونه بهره برداری هم نباید به شکلی باشد که مخاطبان این آثار را از مراجعه به پدیدآورنده یا ناشر برای خرید یا بهره برداری از اثر بی نیاز کند و با حقوق مشروع پدیدآورنده در تعارض قرار گیرد (زرکلام، ۱۳۸۸: ۱۷۹-۱۷۶). این موضوع کاملاً صحیح است چرا که تطابق به آزمون سه گام هم در ابتدای کار شرط می باشد و هم در طول مدت بهره برداری، یعنی ممکن است در ابتدا یا اهداف آموزشی باشد اما در ادامه کار و عملاً این گونه نباشد. در لایحه جدید حمایت از مالکیت فکری آزمون سه گام تصریح شده است (ماده ۱۶). افزون بر آن، به موجب ماده ۱۸ این لایحه، مؤسسات آموزشی می توانند آثار منتشر شده مورد حمایت این قانون را برای مقاصد آموزشی غیرانتفاعی بدون کسب اجازه از دارنده حقوق، در حدود متعارف و به میزان مورد نیاز با شرایط زیر تکثیر نمایند:

- ۱- عمل تکثیر یکبار انجام شود و در صورت تکرار، در نوبت های جداگانه و بی ارتباط با هم صورت گیرد.
 - ۲- مآخذ اثر تکثیر شده و نام پدیدآورنده اثر در موارد مذکور در این ماده بر روی تمام نسخ ذکر شود.
- متأسفانه در این لایحه نیز تعریفی از مؤسسات آموزشی ارائه نشده است و حتی با تصویب لایحه جدید نیز در عمل قضات در تفسیر مؤسسات آموزشی دچار تشتت آراء خواهند شد. در مقایسه ماده ۸ قانون فعلی و ماده ۱۸ لایحه موارد ذیل قابل توجه است.

۱- در ماده ۸ قانون فعلی همه مؤسسات آموزشی و علمی از کلیه اثرهای مورد حمایت قانون، حق نسخه برداری دارند ولی در لایحه پیشنهادی، نامی از مؤسسات علمی برده نشده است لذا این مؤسسات بر حسب ظاهر حق نسخه برداری از آثار مورد حمایت، بدون کسب اجازه از صاحب اثر نخواهند داشت (امامی، ۱۳۸۶: ۲۲۳).

۲- در قانون فعلی استفاده بدون کسب اجازه از اثر دیگری در حدود متعارف و به میزان مورد نیاز و بدون هیچ شرط دیگری امکان پذیر است در حالی که در لایحه علاوه بر آن، دو شرط دیگر لازم دانسته شده است.

۳- در قانون فعلی نحوه نسخه برداری را ذکر نموده است که از راه عکس برداری یا طرق مشابه آن باشد در حالی که در لایحه، نحوه تکثیر مشخص نگردیده است.

۴- ایرادی که در لایحه پیشنهادی مشاهده می شود این است که هر چند ذکر نام پدیدآورنده اثر را بر روی تمام نسخه ها ضروری

۲۷. در این ماده مقرر شده «طرف های متعاقد حمایت قانونی کافی و ضمانت اجراهای مؤثری را برای مقابله با تخلفات از تدابیر فنی مؤثری که پدیدآورندگان آثار برای اجرای حق خود طبق این عهدنامه و یا کنوانسیون برن اتخاذ کرده و اقدامات غیرمجاز از دیدگاه پدیدآورندگان اثر و یا قانون را محدود می سازد، پیش بینی خواهند کرد».

توافقات قراردادی

در قوانین حقوق مؤلف کشورها به طور جداگانه و متمایزی به اصل آزادی قراردادی اشاره نمی‌شود و علی‌الاصول نیازی به تصریح جداگانه در کنار قوانین مدنی یا تجاری مربوطه احساس نمی‌شود. در حقوق ایران نیز حکم خاصی در این مورد وجود ندارد و موضوع مضمون ماده ۱۰ قانون مدنی است (محمدی، ۱۳۸۶: ۵۰). قانون مدنی ایران صحت قراردادها را موقوف به عدم مخالفت قرارداد با قانون و نظم عمومی نموده است و در تفسیر واژه «قانون»، حقوقدانان اعلام می‌دارند که مراد از قانون احکام آمره است (شهیدی، ۱۳۸۰: ۵۸).

به این ترتیب، اگر مالکان از چنین اختیاری برخوردار باشند این بدان معناست که آنان با قرارداد همه استثنائات را به سود خود تغییر می‌دهند و آن‌ها متعاقباً دارای حق انحصاری مطلق می‌گردند (Elkin, 1997: 1; حبیب و شاکری، ۱۳۹۱: ۵۰)؛ بنابراین، این پرسش مطرح می‌شود آیا توافقات قراردادی می‌تواند استثنائات (از جمله استفاده آموزشی) را بلااثر کند؟ در این میان یونسکو پیشنهاد می‌نماید که هرگونه شروط قراردادی که قصد حذف یا ایجاد مانع در برابر اعمال معمولی استثنائات طراحی شده برای حمایت از حقوق اساسی یا منافع عمومی را داشته باشد باطل تلقی شود اما طرفین آزاد باشند که در میزان مابه‌ازاء توافق نمایند. (Akester, 2010: 13)؛ حبیب و شاکری، ۱۳۹۱: ۵۰) در این زمینه دستورالعمل شورای اروپا در خصوص حمایت قانونی از برنامه‌های رایانه‌ای (مصوب ۱۹۹۱ و اصلاحی ۲۰۰۹) و دستورالعمل پارلمان و شورای اروپا در خصوص حمایت قانونی از پایگاه‌های داده مصوب (۱۹۹۶) قراردادهایی که تهیه نسخه پشتیبان یا دیکمپایل کردن یا ... را برای کاربر قانونی، محدود یا مردود بدانند، باطل است (حبیب و شاکری، ۱۳۹۱: ۵۱)؛ همچنین در اسناد سازمان جهانی مالکیت فکری که حاصل پیشنهادها و مطالعات کشورهای مختلف می‌باشد، گرایشی به پیش‌بینی حق برای کاربران دیده می‌شود چنانچه در یکی از اسناد، ابطال قراردادهایی که برخلاف استثناء باشد تأکید شده است^{۲۹}. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه اولاً در کنوانسیون‌های بین‌المللی به کشورها اجازه وضع استثنائات داده شده است و خیلی از استثنائات در قوانین ملی کشورها وارد نگردیده است و از طرفی اسناد مذکور در فوق چهره الزام‌آوری نداشته و صرفاً پیشنهادی و در موارد خاصی است، احکام مربوط به استثنائات (از جمله استفاده آموزشی) از قواعد آمره محسوب نمی‌شود مگر اینکه قوانین داخلی کشورها، توافق برخلاف آن را بلااثر نموده باشند. در صورت عدم پیش‌بینی قانونگذاران داخلی نسبت به بلااثر نمودن توافق برخلاف استثناء استفاده آموزشی، یکی از اهداف قانونگذار در وضع این استثناء که ایجاد تعادل بین منافع مؤلف و جامعه می‌باشد، از بین خواهد رفت و در عمل استثناء بیهوده خواهد شد.

اعمال بعضی از افعال خاص (مانند نسخه برداری) را محدود می‌کنند (حبیب و شاکری، ۱۳۹۱: ۴۹)؛ بنابراین اگر صاحب حق از هرگونه تدبیری برای جلوگیری از استفاده آموزشی استفاده کند مقبول قانونگذار خواهد بود. این موضوع در قانون هزاره دیجیتال آمریکا پیش‌بینی شده و به موجب آن، انحراف از تدبیری که به نحوی کارآمد بر دسترسی به محصول مورد حمایت این قانون، کنترل دارند ممنوع است^{۲۸} (ماده ۱۲۰۱(A)(۱)(a)). ممنوعیت انحراف از کنترل دسترسی در هفت مورد استثناء شده که یکی از این موارد حق ویژه تورق برای مؤسسه‌های آموزشی غیرانتفاعی (بند (d) ماده ۱۲۰۱) می‌باشد. بر اساس این استثناء، مؤسسات آموزشی غیرانتفاعی صرفاً اجازه دارند که با انحراف از تدابیر کنترل دسترسی و ضمن رعایت اصل حسن‌نیت، ارزیابی کنند که آیا در آینده متقاضی دسترسی مجاز به این اثر مشمول حمایت هستند یا نه (تیان، ۱۳۹۲: ۳۳۷). در این قانون، تدابیر فنی به دو دسته تقسیم می‌شوند: در ماده ۱۲۰۱(ج)(a) مقرر گردیده است که هیچ‌کس نباید به ساخت، واردات، عرضه عمومی تدارک یا داد و ستد فناوری یا ابزاری پردازد که به منظور انحراف از کنترل دسترسی طراحی یا تولید شده‌اند (وضع ممنوعیت در قبال ابزاری که موجب انحراف از کنترل دسترسی می‌شود).

در بند «ب» همین ماده نیز مقرر شده است که هیچ‌کس نباید به ساخت، واردات، عرضه عمومی تدارک یا داد و ستد فناوری یا ابزاری مبادرت کند که برای انحراف از تدابیر فنی طراحی یا تولید شده‌اند (وضع ممنوعیت در قالب ابزاری که موجب انحراف از ابزارهای کنترل می‌شود)؛ بنابراین اشخاصی که به صورت قانونی به اثری دسترسی داشته باشند جهت استفاده منصفانه از آن، می‌توانند تدبیر فنی را از بین ببرد ولی نمی‌توانند از وسایل و ابزار ممنوعه استفاده کنند. مثلاً اگر یک استاد حقوق بخواهد یکی دو صفحه از یکی از کتب منتشره الکترونیکی را برای دانشجویان خود چاپ کند اما نداند که باید اقدام به انحراف از تدابیر کنترل حقوقی کند که برای جلوگیری از چاپ اسناد PDF وب سایت AGLC به کار بسته شده‌اند و در نهایت استاد از کمک یک برنامه‌نویس برای رخنه در تدابیر کنترل حقوق، نماید و مبادرت به چاپ اسناد کند. در این قضیه فرضی، استاد در قبال نقض مسئولیتی ندارد ولی برنامه‌نویس مسئول شناخته خواهد شد (تیان، ۱۳۹۲: ۳۴۷). با توجه به اینکه حق دسترسی به اثر برای مؤسسات آموزشی اجازه داده شده است؛ بنابراین، به نظر می‌رسد این مؤسسات می‌توانند تدابیر فنی را جهت استفاده آموزشی از بین ببرند و در صورتی که در چارچوب استفاده منصفانه باشد نقض حق محسوب نخواهد شد.

۲۸. در خصوص مفهوم عبارت «انحراف از یک محصول مورد حمایت» ماده ۱۲۰۱ قانون هزاره دیجیتال آمریکا عنوان داشته که فعالیت‌هایی همچون رمزگشایی از محصولات کدگذاری شده یا القا، انشعاب، حذف، از کارانداختن یا معیوب کردن یک تدبیر فنی بدون کسب اجازه از ذی‌حق کی‌ریاست، انحراف از یک محصول مورد حمایت قلمداد می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

پیش‌بینی استثناء استفاده آموزشی در حقوق مالکیت ادبی و هنری یکی از ابزارهایی است که قانونگذار با وضع آن در صدد ایجاد تعادل بین حقوق جامعه و پدیدآورنده است؛ اما از آنجا که اساس نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری جهت تأمین منافع عمومی است و یکی از مهم‌ترین آن‌ها، نیازهای آموزشی است؛ لذا وضع استثناء استفاده آموزشی در قوانین کشورهای مختلف در جهت رفع این نیازها بوده است. با توجه به موارد فوق، از این تحقیق، نتایج ذیل به دست آمد.

۱- قوانین ملی از الگوی واحدی در خصوص استثناء استفاده آموزشی پیروی نمی‌کنند و گستره و شرایط آن متنوع بوده و به ویژه نسبت به چارچوب‌های دیجیتال آن، اجماعی وجود ندارد. در قوانینی که استفاده‌های آموزشی با ذکر منبع شامل نام مؤلف و با هدف غیرتجاری صورت می‌گیرد، هیچ محدودیتی در خصوص گستره و ماهیت آثار ندارد و لذا برای همه انواع آثار قابل استفاده است و تنها شرط، غیرتجاری بودن آن است.

۲- در صورت عدم منع صریح قانونگذار، ماهیت مؤسسات آموزشی بهره‌بردار نیز، نقشی در استناد به این استثناء ندارد و مؤسسات خصوصی نیز می‌توانند به آن استناد نمایند هر چند که در این صورت، حسب مورد، باید با معیار سه گام یا استفاده منصفانه هماهنگ باشد و به صرف هدف آموزشی نمی‌توان آن را داخل در استثناء دانست. در این راستا ارائه تعریفی از مؤسسات آموزشی می‌تواند راهگشا باشد.

۳- تعیین برخی موارد استفاده مجاز آموزشی، مثل تکثیر در محل مؤسسه آموزشی و تکثیر توسط معلم یا دانش‌آموز و پیش‌بینی مابه‌ازاء مناسب جهت استفاده آموزشی به عنوان شرایط اعمال استثناء پیشنهاد می‌شود. ضمن اینکه تأسیس نهاد سازمان مدیریت جمعی می‌تواند ساز و کار و نحوه دریافت مابه‌ازاء را تسهیل نماید.

۴- اگر چه اعمال تدابیر فنی و توافق قراردادی توسط صاحبان حق، هدف نظام مالکیت ادبی و هنری و این استثناء را با چالش جدی مواجه نموده است ولی در مواردی که توسط قانونگذار جهت مقابله با آن ضمانت اجرای حقوقی مناسب پیش‌بینی می‌شود، از جمله بلااثر نمودن توافق قراردادی برخلاف استثناء استفاده آموزشی و امکان از بین بردن تدابیر فنی جهت استفاده آموزشی و پیش‌بینی مابه‌ازای مناسب برای آن، موازنه‌ای میان صاحبان حق و کسانی که در پی اهداف آموزشی هستند به وجود خواهد آورد.

منابع

امامی، اسدالله (۱۳۸۶). حقوق مالکیت معنوی. جلد اول. تهران: نشر میزان.
ایمانی، عباس (۱۳۸۲). «استثنای مهم حق مؤلف: استفاده

منصفانه از اثر دیگری». مجله پژوهش‌های حقوقی. شماره سوم. صص ۱۹۳-۲۱۳.

اسلامی، شیرزاد (۱۳۸۸). مجموعه قوانین مالکیت‌های فکری. تهران: انتشارات مجد.

تیان، یی ژون (۱۳۹۲). یازاندیشی در مالکیت فکری (اقتصاد سیاسی حمایت از کپی‌رایت در عصر دیجیتال). ترجمه سید قاسم زمانی و منالسادات میرزاده. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش با همکاری پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات.

حبیبی، سعید؛ شاکری، زهرا (۱۳۹۲). «سه گام: آزمونی فراروی مصرف‌کنندگان آثار ادبی و هنری». مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی. شماره ۶۱. صص ۲۴۹-۲۰۹.

----- (۱۳۹۱). «مبחי در محدودیت‌ها و استثنائات حقوق مالکیت ادبی و هنری». مجله مطالعات حقوق تطبیقی. شماره ۱. صص ۵۴-۳۷.

زرکلام، ستار (۱۳۸۸). حقوق مالکیت ادبی و هنری. چاپ دوم. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

زرکلام، ستار (۱۳۸۴). ترجمه قانون مالکیت فکری فرانسه و آلمان (آثار ادبی و هنری). تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

سمیعی زفرقندی، مرتضی (۱۳۹۰). «مفهوم آموزش و انواع روش‌های آموختن». مجله رشد آموزش فنی و حرفه‌ای. دوره ۷. شماره ۲. صص ۳۵-۳۰.

شاکری، زهرا (۱۳۹۴). «استفاده منصفانه از آثار ادبی و هنری، حقی برای جامعه؟!». فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی. دوره ۴۵. شماره ۲. صص ۲۲۳-۲۰۷.

شهبادی، مهدی (۱۳۸۰). تشکیل قراردادهای و تعهدات. چاپ دوم. تهران: انتشارات مجد.

کلمبه، کلود (۱۳۸۵). اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان. ترجمه علی رضا محمدزاده و ادقانی. تهران: نشر میزان.

لایحه حمایت از مالکیت فکری ایران مصوب جلسه مورخ ۱۳۹۳/۷/۲ هیئت وزیران.

میرحسینی، سید حسن (۱۳۸۵). فرهنگ حقوق مالکیت معنوی. جلد دوم. تهران: نشر میزان.

محمملی، پژمان (۱۳۸۶). قراردادهای حق مؤلف. تهران: نشر دادگستر.

منصور، جهانگیر (۱۳۸۱). قانون مدنی. چاپ سیزدهم. تهران: نشر دوران.

----- (۱۳۸۱). قانون اساسی. چاپ سیزدهم. تهران: نشر دوران.

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of May 22, 2001 on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Right in the Information Society, OGL (2001).

Law No. 2006-961 of August 1, 2006, on Copyright and Related Rights in the Information Society (France).

Copyright act on Copyright 2010 (Consolated Act No. 202 of February 27, 2010) (Denmark).

Copyright Act (2006) (Singapore).

Copyright Act (Act No.404 of July 8, 1961, as amended up to April 30, 2010) (Finland).

Copyright Act (R.S.C., 1985, c. C-42) (Consoladeted version of Decamber 31, 2012) (Canada).

Copyright, Designs and Patents Act 1988, United Kingdom.

Law on copyright and Neighboring Rights (as amended July 16, 1998 (German).

Law No. 9.610 of February 19, 1998 (Law on copyright and neighbring Rights) (Brazil).

Law No. 82 of 2002 on the Protection of Intellectual Property Rights (Egypt).

U.S. Copyright Act of 1976, 17. U.S.C. 101 et seq. (Consoladated Copyright Laws as of June (2009) United States.

Ricketson and Ginsburg,S.J.C (2006). *The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works; 1886-1986*. Oxford, UK and New York, US.

ب) غیر فارسی

Agreement on Trade-related Aspects of intellectual property rights (TRIPS Agreement) (1994).

Alain and Séverine. S. D (1999). Workshop on Implementation Issues of the Wipo Copyright Treaty (Wct) and the Wipo Performances and Phonograms Treaty (WPPT).

Bently, L., Suthersanen, U. & Torremans, P. (2010). *Global copyright: three hundred years since the Statute of Anne, from 1709 to cyberspace*. Cheltenham, UK Northampton, MA: Edward Elgar.

Brussels Convention Relating to the Distribution of Programme-Carrying Signals Transmitted by Satellite. (1974).

The Berne Convention (1886).

WIPO performances and phonograms treaty (WPPT) (1996).

WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996).

International Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organization (1961).

Copyright Act 1968 (Consolidated as of 1 June 2011) (Australia).

Copyright Act (Act No. 48 of May 6, 1970, as last amended by Act No. 65 of December 3, of Japan, 2013.

Copyright Act B.E. 2537 of Thailand.

Geneva Convention for the Protection of Producers of Phonograms against Unauthorized.

پروفیسر صاحبزادہ حفصہ حفصہ
پرتال جامع علوم انسانی